No. ३२ ग-१

Title गणसूत्रपरिष्कारः

Author मन्युदेवः

Extent १४ पत्र Age सं: १९८६

Subject व्याकरण

नं० २२४

अथागमस्त्वपरिष्कारः प्रारंभः

नं० ३१

नं० ३१ ग-१
आगमस्तत्त्वपरिष्कारः
१४ पत्राणि
श्लो० १
सम्पूर्णः
व्याकरण
प्रतिलिपिः
सं० १९८६ वि०

ग० सू० ॐ श्रीगणेशायनमः णेरणौयत्कर्मणौचेत्सकर्त्तानाध्याने

परि० अत्रचत्वारिवाक्यानितत्रद्वितीयवाक्येकर्मशब्दःक्रियापरोनतु

१ कारकपरःकर्मणाकुशलइत्यादौकर्मशब्दस्यक्रियापरत्वद

र्शनादितिदीक्षिताः नव्यास्तुकर्त्तुरीप्सिततमामित्यादिशास्त्र

शाफलाश्रयत्वाद्यवच्छिन्नकर्मसंज्ञाविधानेनकारकपरत्वेऽपि

तस्यरूढित्वात् रूढिर्योगमपहरतीतिन्यायाविषयत्वात्

अन्वर्थसंज्ञाविधानेनकारकपरत्वेयोगरूढिस्वीकारेतुक्रि

यापरत्वेऽपियोगरूढिस्वीकारात् भाष्यवार्त्तिककाराभ्यांक्रिया

परत्वस्यवर्णनाच्चेतिवक्ष्यते किञ्चद्वितीयवाक्येकर्मश

ब्दस्याक्रियापरत्वेसकर्तृमित्तृतीयवाक्येगत्यर्थत्वशङ्काधि

कारापत्तिः न च कर्मस्थभावकस्यकारकपरत्वात् किञ्च तस्या
वप्याकर्तृविक्रियापरत्वेऽपि व्यापारत्वाप्रसिद्धिः नन्वध्या
रोपितप्रेषणायां यज्ञ द्वितीयक — दर्शांप्रतिभवो भक्ताना
रोहयन्ति हस्ती हस्तिपकानित्यादौ पश्यन्ति भवं भक्ता इत्या
घरापेक्षप्रथमकर्तृव्यापहस्ता धातुव्यापारक्रियासमानाक्रियत्वा
भावात् आत्मनेपदाभावः प्रयोजनम् न चारोपितावस्था
स्थितक्रियायाएवरोपितेसतिनामात्रस्य द्वितीयवाक्येन प्रति
पादनात् आत्मनेपदप्राप्तिरेवेति वाच्यम् एवमपि समाना
क्रियत्वप्रतिपादकाधिकृतोपवाक्यस्यैव परस्मैपदप्रयोजकत्वं वाक
रोपाध्याहारस्यैव वाप्यत्ताभात् नैवमेवकारेणान्यूनत्वमा

गदासत्व
परि०
२

त्रव्यवच्छेदेऽनरप्युक्तोदाहरणेऽतिव्याप्तेः अनरापिच्छित्ती-
यवाक्यवैयर्थ्यापत्तिः ह्स्वनाधिकाभिप्रायव्यवच्छेदकत्वेनति
वृत्तिप्रयमाच्चानर्थकस्याप्यामुदाहरणामूलायां द्वितीयका-
स्याभावापसमानाक्रियकत्वं प्रथमाभावादायारोगकमस्मा
रोगकर्तृत्वमित्युपघेत इष्टापत्तौ तदुदाहरणामूलतायां च
प्रकृतित्वस्य मूलभूतेवारायंतावस्या व्याहृगतिनियमा-
नुपपत्तिः मुनिवचनात्सूत्र बेनतियमात्तं गीकारे इत्ति चेदेवं तत्र-
हि रुत्तीत्य गम्भवत्नी त्यर्थे बोधेनंकाम्प्रिन्त्यग्भावेपत्ती-
त्यर्थस्यैवसौकर्यात् इत्यादिवित्ता यांत्यग्भवनेत्वपमे-
वापंप्रवर्तयतीतिव्याख्यायंतुक्तो वारोहणेत्तिस्थार्थे घुवुत्ता

स्तुत्वद्बोधकाः श्राद्धादिविनिगमनाविरहात्सायं तत्राऽरायं तत्रा
श्चोपपत्तिरपेते तत्रान्यनीया स्यार्थस्य यपप्यारायं तत्र हेतुधा
तुर्वा धकस्तत्याऽन्तर्भावितत्वायपर्य्यः केवलीयप्रीतिं तन्मात्र
यत्वनीया पर्यवो धकीत्वाद्वितीयपक्षस्यायायामस्त्यायं तेन तस
मानक्रियत्वमन्त्यो विनिप्रयोजनाभिसिद्धिरेव एवकार
स्यान्ययोगव्यवच्छेदः० र्थकत्वपाऽग र्थकत्वमात्रव्याव
च्छेदकत्वेऽपि तिवृत्तप्रथमार्थवत्त्वर्थकद्वयापामुद्दाहर
णसत्तायां प्रथमामाद्योर्थवसमानक्रियत्वं कर्मकर्तृत्व
वेन्तुको नियमोपपन्ना वापित्तस्यात्तत्कलक्षणतकस्या
त्वाभावेन तन्नियमानादरस्यैव वक्तव्यत्वपारीत्याऽत्र

गरास्त्व र्भावितरायर्थमादात्मनेपदप्राप्तेः उत्तरार्द्धोक्तप्रयोगस्य न स्या
परि० सिद्धेः तन्मतेतत्सूत्रत्रयसंमतत्वेन कर्मशब्दः कारकपर एव
३ कर्मान्तरं निवर्तयति अतो गौणत्कर्म तदेव गौणकर्मेति न त्वगौण
कर्मेतरो गौणकर्मत्वप्रतिपादकः स कर्तेत्यनेनैव प्रतिपादनविरोधात्
नचैकक्रियानिरूपितमेकस्य युगपत्कर्तृत्वं कर्मत्वं च सम्भवा
ति अत एव पर्यन्ताभः ख्यावर्त्तोचव्यप्रदर्शितमेकस्यारोहति ह मा
स्तिनं हस्तिपको आरोहयमाणो हस्ती स्थलमारोहयति मानु
ष्यान् इति तत्रैव हस्तीत्यंशस्य हस्तप्रदर्शितं अंशे तात्पर्यम ध्य
मरोगत्यायेन हस्ती त्यस्योभयत्रान्वयात् हस्ती स्थलमारोह
यति मनुष्यान् इति हि द्वितीयवाक्यार्थव्याख्यानम् तस्य चायं

तावत्स्यामनुष्याद्धस्तिनमारो हन्तीत्येव तत्र च कर्मत्वे हस्ति
निसौकर्य्यं प्रतिपादनेच्छुपाप्रयोजककर्तृत्वारोपात्तत्प्रेरणाव
धिवलासौकर्य्यातिशयाधिवक्षायेवफलाश्रयस्यापि वक्तुः उ
द्देशात तस्या वस्तुत एतदुभयसंयोगानुकूलो व्यापारो धात्वर्थः
गजातिश्चोद्देशसंयोगानुकूलव्यापारानुकूलव्यापारेणान्य
थ्यवनरूपेणान्तस्य वस्तुसंयोगोत्पादनात्तद्धस्तिसौकर्य्याति
शयप्रतीतिः न चोक्तमनुष्याः स्थलमारो हन्तीतिवत्स्थलकर्तृक
स्या नापि स्थलमारो हयन्ति मनुष्यानिति स्थलं कर्तृ मारो
ह्य मारणो हन्तीति शानजन्तप्रयोगेण मनुष्यकर्मकारो हस्ती
हन्ति न एव कर्तृत्वप्रतीतिः शानजन्तधात्वर्थस्वभावतः कि

गदा तत्व यांतरसाकांक्षत्वात् तस्मादन्यकर्मान्तरनिवृत्तिपरद्वितीयवा
परि० क्येन स्वफलरूपस्य द्वितीयकर्मणः सत्त्वादात्मनेपदवारणम्
४ न चैवं द्वितीयवाक्यस्य कर्मान्तरनिवृत्तिपरत्वे भृत्यादा
आनेपप्रयाति दर्शपतेन त्यात् एतेनैतिभाष्योदाहरणोक्ता
त्मनेपदाप्रसङ्गः भृत्यरूपस्य कर्मणोऽन्यगामिनोऽपि कस्य सत्त्वा
दितिवाच्यम् एतद्भाष्योदाहरणादेव कर्त्तरि कर्मेत्यतः
कर्त्तरीत्यनुवर्त्त्य प्रथमपादविपरिणामः एवं पादे त्यच्च पक्ष
पक्षेति नपुंसकमनपुंसकेनेत्येकशेषैकवत्त्वाऽभावेऽपि क
र्तृकर्मणोरिति देवदत्तो कर्मेति वा क्वाप्यन्तपाऽभावेन तावत्स्या
स्यितकर्तृकर्मणोरिति द्विक्तकर्मकृपासेत्तात्पर्यात् इत एव

स्या

भाष्यादस्याशेपिन्नमेघत्वाद्द्वितीयकथामम पात्मनेपदं बोध्यम्

ननु रुहे त्यम्भवतानुकूलव्यापारार्थकत्वात् इ शेप्रावियप

त्वापत्त्यनुकूलव्यापारार्थकत्वात्कर्मस्याक्रिपकत्वेनकर्मप्र

त्रावाघ्दात्मनेपदसिद्धेर्गोत्सर्गाविति त्सत्वव्यर्थमेव नचानिपाम

कत्वपायकचियागोनिवृत्त्यर्थमपकृतो चेयोगः प्रतिषेधेसिद्धि

मंषिवृज्जानपत्तरव्यानेनानिषेधसिद्धेः नचकर्तरिक्रियाकृ

तविशेषसत्वेनकर्तृस्याक्रिपकत्वम् कर्मणयापिक्रियाकृतवि

शेषसत्वेनकर्मस्याक्रिपत्वस्यापगपत्तरितिचेतन रुहिर्गत्यर्थ

इतिपञ्जिन्तुपरामिन्नित्तत्वमाष्याडुहेः संयोगानुकूलव्यापारा

र्थकत्वात् इशेप्यज्ञानानुकूलव्यापारार्थकत्वोदकोषः कर्तृ

स्याक्रिपकत्वपदात् पातव्यापारजन्यफलस्यवैयधिकरण्या

त्र्

ग॰सा॰ल॰ कर्तृकर्मोभयनिष्ठत्वस धातुः कर्तृस्थक्रियकः पक्षे तु यावत्व्या-
परि॰ पारजन्यफलस्य कर्ममात्रनिष्ठत्वस धातुः कर्मस्थक्रियकः इति
५ पूर्वोक्तकर्तृस्थक्रियकत्वा प्रपरोऽप्यस्यादावुपिकर्तरि परि-
भ्रमादिरूपक्रियाकृतविशेषसत्वात्कर्तृस्थक्रियकत्वापत्तिः
उक्तोदाहरणयोस्तु संयोगज्ञानयोः समवायविषयत्वाभ्या-
मुभयनिष्ठत्वात्कर्तृस्थक्रियकत्वात्कर्मवद्भावाप्राप्तेर्यगा रौः
विति विधाय कर्मवत्त्वनिवृत्तिप्रेषणाप्यारोपितप्रेषणायोः
कर्मयोः पक्षयोस्त्वेकस्यायांपुनराव एवस्यत्यागान्तरेणो-
दाहरणत्वसंभवः तत्रच रायर्थस्य त्यागेविशाच्चोपपद्यम प्रसंग
इतिवाच्यम् रायंतस्य तद्धितेऽर्थे लक्षणा गंगापदस्य
तीरलक्षणायामपि टापस्थितिवत्तद्धितश्चः स्थितिरितिता-
त्पर्यात् वस्तुतस्तु प्रेरणारूपेऽर्थे शास्त्रेण स्मा धृतपादौ

धित्तस्यान्यार्थैलक्षणायास्सा धुत्वस्यवर्त्तमं शक्यत्वाच्छित्य
मेतत् परमार्थं तत्त्वदृष्टांतविपर्ययीभवतसमानाधिकरणा
प्रेसणावास्तवीआरोपितावारिता जर्थेइतिसाधुत्वंस्वस्यकार्त्त
त्वंचशब्दांतरत्वादेवोपपन्नमितिदिक् ननुद्वितीयवाक्यस्य
कर्मांतरनिवृत्तिपरत्वेऽध्यारोपितप्रथमाद्वितीयकल्पायां
दर्शयितव्यत्वात्स्पराजोत्यादौसकर्मकात्वे प्यात्मनेपदस्येष्ट
त्वेपथेवेकर्मकर्तार्यभवानि तत्रकर्मकर्तृत्वात्सिद्धमिति।
शंकायांपक्षविरोधोदित्यत्र्यैतिनियमोपामिस्युक्तम् त्वा।
त्मनेहिसकर्मकाणामप्युदाहरणात्वेन तत्रसकर्मकाणां
प्रतिषेधइतिकर्मवद्भावनिषेधेनकर्मवद्भावप्राप्त्यानविरो
धःस्पष्टएवेतिचेन्न अध्यारोपितप्रथमान्तनीयकल्पा।

ग॰मा॰स्त॰ मारोहयते हस्तीत्यादौ : कर्मवद्भावाप्राप्तेस्तत्रैतन्मतस्यावि-

परि॰ धायकत्वावश्यकत्वाभाष्यस्यैकदेशयुक्तिकत्वात् कर्मवद्भ्रो

६ त्कर्मणोत्यत्र प्रत्यासत्त्या यस्मिन् धातौ यस्य कर्तुः कर्म

6 वद्भावस्तस्मिन् धातौ कर्मस्याक्रिययातुल्यक्रियकहणा त

त्र भ्रान्त्यापाय पचत्योदनं देवदत्त इत्योदनरूपकर्मस्य क्रि

ययातुल्यक्रियकस्य पराध्यत्योदनमित्यादौ धात्वंतरे कर्तरि

दनस्य कर्मवद्भावापत्तेः निवृत्तप्रेषणापद्धमादायभाष्यप्र

वृत्तिरितिचेत् पदद्वयमूलकस्त्रयोगस्यान्यतरपदमादा

योपपादनस्यौतु?धितत्वात् किंच मोदकस्वादयते इत्यादौ

त्मनेपदविधायकैतोरणाविति स्त्रभावपूर्वकम् निवृत्त

प्रेषणापक्षेऽपि कर्मवद्भावस्याप्राप्तेः तथाहि प्रीतिमोदकं

देवदत्तःस्वघ्नेमोदकः खादयति मोदकेन देवदत्तं खादयते
मोदक इति तत्तृतीयकल्पायामादिखादघोनातिनिषेधान्नयो
ज्यस्य मोदकस्य कर्मत्वाभावेन समानधातौ कर्मस्थक्रि
यत्वाभावात् ल्यक्रियकत्वाभावेनकर्मवद्भावाप्राप्तेः किंच कस्तू
रिकां घ्रापयत इत्यादौ कस्तूरिकां जिघ्रति देवदत्तः कस्तू
रिका जिघ्रति कस्तूरिकया घ्रापयति देवदत्तं कस्तूरिका
घ्रापयत इति तत्तृतीयकल्पायां दृश्यते न्यत्र ज्ञानसामा
न्यार्थानामेव ग्रहणात् प्रयोज्यायाः कस्तूरिकायाः क
न र्मत्वाभावे समानधातौ कर्तुः कर्मस्थक्रियत्वाभावात् ल्यक्रिय
कत्वाभावेनकर्मवद्भावाप्राप्तेः प्रेरणादशायां विवक्षितत्वस्यस्या
विधायक कर्मपदं त्वावश्यकत्वाद्घ्राप्यस्य स्यात् सम्पन्नत्वात् एतेनघ्राणध्रामा
रापेन कर्मवत्कर्मणा तिलिङस्य कर्मपदं फलाश्रयोपलक्षणा

ग॰रा॰स॰
परि॰
७

मृ तिनोक्तदोषद्वयापवकाशइतिचेत् एवमपिलाघवादना
ध्यातेरितिपञ्चदासेनकर्तृस्यभावकोपेवरोरसानाविति स्व
त्रप्रवृत्तेः कर्मस्यभावकत्वेवकर्मवद्भावप्रवृत्तिरितिसिद्धांता
न्तरहि दृश्याद्वेकर्तृस्यभावके ऽकर्मकवद्भावेनात्यया
सिद्धिप्रदर्शकास्यकर्मकर्तृर्ज्यान्विशद्रुमितिमाष्यस्यकदे
शयुक्तित्वात् भासितास्मिन्नतीत्यादौकरणतिष्ठक्रियया
नुल्यक्रियकस्यासिद्धिः नतीत्यादावसेःकर्तुःकर्मवद्भा
वापत्तिवारणायधातोरित्यनुवर्त्यधातोर्वाच्यक्रियया
तुल्यक्रियःकर्त्ताकर्मवदित्यर्थाश्रयणेनकरणत्वावस्था
यामसिर्नतुरव्यापारस्यधात्वर्थताभावेनैवासिद्धिःछि
नतीत्यादौदोषाभावेनकर्मग्रहणवैयर्थ्येनतत्सामर्थ्या
त् दृश्यमानकर्मनिष्ठविशेषप्रयोजकक्रियायाएवकर्म

देनग्रहणात् न चैतान्निकृष्टानाम् परिज्ञापकर्मकर्तृत्वादि
ति शंकावसरोऽभिनिवेशाच्च सकर्मककारकां प्रति वे धम
व्य परिज्ञापशंका प्रवृत्तिरस्त्वविति नव्यत्यात् किंच अक
र्मकस्यैव सोरसा विति स्वेनोदाहरणात्वमित्यसंगतम्
आभिवादिदृशोरात्मनेपदे उपसंख्यानम् आभिवादय
ति गुरुं देवदत्तः आभिवादयते गुरुर्देवदत्तं देवदत्तेन वा
वश्यन्ति भक्ता राजानं दर्शयते भक्त्यान् राजा भक्तैर्वा
त्य भक्ता आत्मनेपदम् एकस्य सोरसा विति अपरस्या
णि चक्रांति रकौर स्थलतरस्या मिति सत्त्वस्य भाष्यविरो
धात् एकस्य आधान्यस्य दृष्टोऽन्यपरस्य चुरादिषु आभिवादि
प्रकृतिका हठ मनाप्यंतस्य तस्यानित्यवापत्त त्वं तालापंन
त्वे नावाय्यंतावस्था भाष्यार्थः एकस्येत्याद्दर्मतिकृत्या
वस्थिता ॥

ग०सू०दि० विरोधप्रसंगेन व्याख्यातं तु तन्माध्यस्थस्यानुपपत्तेः
पत्र० किञ्चकर्मकर्तृत्वाद्युत्पत्तिमध्यमप्रयोगविरोध
८ एवनास्तिप्रत्ययान्तावस्थास्यकर्मत्वावच्छेदेनतत्र
नैकर्तृत्वस्यप्रत्ययान्तकर्मातिरिक्तकर्माभावस्यैतन
४ स्तत्वप्रवृत्तिनिमित्तत्वेनपप्याभूतवात्तेकर्माख्यास्यां
प्रथमप्रघटकत्वस्याभ्यां मुक्तत्वपाऽकर्मकारणमेवे।
नतुद्दरहरणान्तं मत्यस्मैनताचाप्पदेशीपेनकर्मक
र्तृत्वोक्तिद्भुमि नुलेपेकल्चिद्रानिश्चैत्यपर्यंत्वमस्य
स्तत्वस्याप्रांक्मांपिप्रयोगं॥ पर्यानिवानैकवलेनतस्यनाधा
यपुनरसौकर्मरागेरागोकर्तृत्वे एवात्मनेपदंवप्यात्
स्यात् रागात्कर्मरागोरागेकर्तृत्वेगणापत्तिगणाः द
स्वयमेवेत्यादौमास्त्विति नियमापर्यामिदमाशक्यहे।

तु मस्मेरे वक्त्र हसत्मो श्रेनित त्सम्मा धापाना ध्याने इति
प्रति षेध्य समर्पणा पेदमित्य ग्रांवया ध्यातव्यो कार्तां
कर्तृस्यभाव वात्वात्त्व कर्मवद्भावस्यैवाप्राप्तेर्निषेधस्य
वृफलाभावइतितत्सम ध्यं नोभ्य ध्यमसूत्र घटकइति कात्त
द्विरोधापत्तेः तेन म ध्यमसूत्र घटकेन कर्मवद्भावातिदेश स्त
त्रचैपर्ध्यमित्याचार्यदेशीयशंकापापयात तवाध्यान
विषयेकर्तृस्य भावकत्वादप्राप्तेर्निषेधे वैपर्थ्यं नत्याकर्म
वद्भावाप्राप्तियोग्यविषये आत्मनेपदाप्राप्तिर्मिदं सूत्रमि
त्याशयेमाचार्येराम्भवत्येवजातीपकानामात्मनेपद
मितिविधेयर्थमिदमित्युक्तं तज्जातीयप्रघटकेतत्रैवं जा
तीयकानामित्यस्यकर्तृस्यभावकाजातीयानामित्य
र्थः तज्जातीयत्वं च कर्मवद्भावाप्राप्तियोग्यत्वेन एवं।

ग०स्तू० चकर्तृस्यप्रवक्रियस्य वकात्कर्मग्रहणमस्यस्योदाहर
परि० णातीति घटनयतोदाहृतं दृश्यते भृत्यान् राजेतीति
९ दिक किंकृत्रिमाकृत्रिमत्यात् कर्मशब्देनका
रके ग्रहणमेव युक्तम् नच दृष्टादिक्रियाभिः क्रि
यमाणाख्या हुमिष्टतमत्वात्कृत्रिमकर्मत्वमेवास्ति वाच्य
म् एवमप्युभयोर्ग्रहणापत्तेः कर्मणा यमभिप्रेति र
मसंप्रदानमित्यादौ कृत्रिमत्वाविशेषादुभयोर्ग्रह
न= णाद्रिति तत्वम् नच कर्तरि कर्मव्यतिहारे इति सू
त्रेऽपि कृत्रिमत्वाविशेषादुभयोर्ग्रहणापत्तिरितिवाच्य
भ= म् तत्रोभयोर्ग्रहणे कर्तरि व्यतीहार इत्यापत्तेर्व सिद्धे
कर्मग्रहणसामर्थ्यात्क्रियाया एवग्रहणमिति समाधा
नात् तत्सामर्थ्यात्कारकस्यैव ग्रहणमिति तु नशक्य

म्र धान्तु वा च्यत्वेन क्रियायाव्यवस्थानंतरं गत्वादिति चैत्रऽटे
नैवं समाधानात् योऽसत्ताविन्यवहृत न सामर्थ्यमस्तु स
कर्त्तनैव तोपवाचकपेनस्ये पक्षीयमाणत्वात् कर्मसूत्रा
यमभीप्सतमत्रापि कर्मणि संप्रदानसंज्ञावारणार्थं कर्म
ग्रहणस्यापक्षीयमाणेन सामर्थ्याभावादिति किंच क
र्मणायमभिप्रैति कर्त्तरि कर्मव्यतिहारइत्यादौ सर्वत्र
क्रियाग्रहणं कर्त्तव्यमिति सूत्रकारशीलो कुर्वतो वा
र्त्तिककारस्य कर्मशब्दः क्रियापर इति नाभिप्रेतमस्
न्यथा चरणेऽरण्यमिति स्त्रैरीराज्यमैपदविधानेऽसायं
तस्य कर्मणाऽलभोपलब्धिरिति वार्त्तिकेऽपि कर्मशब्दः
क्रियापरो नोत कर्मान्तरानिवृत्तिपरमेवं वार्त्तिकमिति

व्र

ग० सू० सिद्धम् ननु तर्हि वस्तुव्यंजनवत्काव्यमित्यादिना नन्वेतस्या
परि० ख्याने परेवाक्यमे देनाभ्युपगमप्रदर्शितिसौत्रे द्वितीयवा
१० क्येऽपि कर्मपरत्वमेवनाप्यम् अन्यथ्या दीक्षितरीत्या
सम्बन्धक्रियेपत्वप्रदर्शके न द्वितीयवाक्ये सकर्मान्तरनि
वृत्तिपरस्य वार्तिकस्य ग्रन्थारव्यानासंगतिः तस्मात्क
र्मान्तरानिवृत्तिपरमेवेदं द्वितीयं वाक्यमिति भाष्यस
प्यतोवबोधनप्रदर्शितमार्गएवा ज्वल इतिसंक्षेपः ए
वकारस्यावधारणम् नेष्टापिव्याप्तः स्पर्शः स एववा
पावित्यादौ एषिवोध्वृत्तिस्पर्शान्यस्पर्शानधिकर
णसमभिव्याहृतवाप्रवृत्तितत्प्रकारकज्ञानकरूपेस्प
र्शविशेषणम् सम्बन्धावधारणत्वेन बोधविषयत्वेत्त
ध्यावावधारणाविशेष्यः स्पर्शाविष्वृत्तिरितिबोधीयथा

गुंय

मथाऽत्रो यत्कर्मत्वेदवरा विति वाक्ये प्यंतावस्यास्य
कर्मेत्यकर्मानाधिकरणरीण्ट्र तित्वप्रकारकस्लामत्
पमेव धारणामेव धात्यम् कर्मविशेषणम् एवंचोक्ता
वधारणाविशेषणम् तं कर्मेति बोधः पत्वछवद्यमेत्पा
दानंत्वमीखोद्दरूपाविधेयं वश्रति पत्यर्थम् तत्त्वेवंनि मा
व्रोनि प्रेषणा चेठ पकत्स्याया म धारोपित प्रेषणात
तो पक द्यायाचात्मनेपदाप्रसंगः विग वृत्ति कर्मणो
ऽभावादितिचेत् अत्राहुः निव्रत्त प्रयरणा ठ्यर्कत्स्या
यां समाने धातौ कर्मस्यक्रिपया ठल्याक्रिपकात्वस्य
कर्तरिसत्यात्कर्मवद्भावेनात्मनेपदसिद्धिः पकावि

ग॰ सू॰ रोगाद्व नभवतः। कि श्रीति वार्त्तिकेन तान्निषेधात्
परि॰ म्ना धात्वर्थोपसर्जन प्रेषणात्तु नो पकल्प्यायां तु नभवत्येवा
११ न्यतेच दस्तु समान धातो कर्त्तुः कर्म स्याक्रियक त्वा
मत्वेक मेघञ्जावाघाप्तेः। किन्तु कर्मस्थोऽभावेन सो
दराणा विन्यस्याप प्राप्तेश्च सकर्मकाराय मुदाहरणा
नामति शोघरे ऽपरे वाच्यं न पाचा धात्वर्थोपसर्जन प्रेषणाद्वि
तीयकत्वैव प्रकृत सूत्रोदाहरणं नत्वन्नीय कल्पाः
कर्मकर्त्तत्वा त्स्य स्त्रमिति प्रकृत सूत्र भाष्य प्रामाण्या
त् भ्रन्यपा समस्य न घातो कर्मस्याक्रियया कर्त्तु
र्व्यक्रियकत्वाभावेन कर्मवद्भावाप्राप्तियोग्ये प्रकृत सूत्र

स्यावश्यकत्वेन तेनैव पर्यानवकाशात् भाष्यास्यासं
गततापत्तिरिति यावद्बाधं स्यादिति अपरे तु केव
लो द्वयस इत्यादावसंभवाद्घटपर्यकस्याप्येवशाब्दस्य प्रसि
द्धपर्युदस्तरमेव शाब्दं तत्पदार्थान्यपदार्थाभावाप्येवशा
ब्दार्थः सर्वसमभिव्याहृतसमस्यांतार्थविशेष्यान्वतः न
त्वप्रागवं तावस्यास्यकर्मन्यकर्मपक्षिवोत्तिगृहातिश्च
दिति वाक्यार्थः नचाप्यवंतावस्यावस्यकर्मन्यपदार्था
भावमात्रस्यैवकारार्थत्वे प्रतीतेरसंभव इति वाच्यम्
पत्रद्वयं तत्प्रवृत्तिनिमित्ताक्रान्ततत्पदार्थाभावप्रत्य
येनादोषात् अत एव पत्रद्वयेऽम्पदानमपि सार्थ

ग० सू० परि० १२

कम् पृथिव्यांपयःस्पर्शःसएवतायाविनयादावप्ययमेवा
र्थः पृथिवीवृत्तिस्पर्शाभ्यस्पर्शाभावोवायुवृत्ति रि
तिवोध्यात् न च्छब्दोत्तरमेवशब्दप्रयोगे एवमेवार्थ
प्रत्यावृत्ते इत्यंचानिवृत्तिप्रकरणचतुर्थकल्पायामध्
यारोपितप्रकरणान्तरीयकल्पायामप्यात्मनेपदं
निर्विवादम् स कर्मव्यकारायपीतिशेषरेऽपि शब्दोऽ
वध्यामुत एवेति सौधिपोविभाववपठन्ति एततस्य
त्रस्य भाष्येदर्शयते न तत्यातुराजास्मरयत्येनंवनगु
ल्म इत्यत्र नहरणात्प्रहरणयोर्दर्शनादध्यारोपि
त प्रकरणाद्वितीयकल्पायामेवात्मनेपदं न तु तृतीय

कृत्या यामिति प्रतीयते तथा च कर्मपदमावर्त्य तस्य
क्रियावाचित्वं स्वीकृत्या रोपा क्रियासेव चेत् शंयत्तेनो
च्यतेति वा कर्मान्तराभ्युपगमे प्येवकारस्याधिक्यतच्च
वेष्टि घतेकितन्तु नैत्तव त्यस्मादेव भाष्यादवगम्यते
एवं च दृश्यन्ते भव: कारोहयते हस्तीति कर्मप्रयोगरहितं
कौमुदीस्थमुदाहरणं स्मरयन्ति वनगुल्म इति प्रत्युदा
हरणं च भाष्यविरुद्धमेवेत्याहुः कौशरीत्याकर्मपदस्य
वार्त्तिक क्रियापरत्वेन भाष्यकाराभ्याम वर्णितत्वात् किं वि कृत्वा
प्रघवच्छेरउक्तत्वाभिपत्य मेतत्॥ ॰ रोगरन्ति किं तथा
चारोण कर्मणः कार्त्त्वाभावेन पपमक स्यायां दोषाभा

ग०सू० वैयधिकरण्यप्रेषणाद्धितीयकद्व्यायामासौ हन्तिहस्तीत्या
का०रि० दौदोयऽइतिवाच्यम् आरोणेपाकियासारोगो चैत्रदात्म
२२ नैवदामित्युक्तावरणाविन्यस्यापिष्कृतत्वोपिम्यूराऽ
स्यावरोवारणास्यामास्तिवेद्विवाहोभवन्तीत्युक्तेवि
वाहस्यवारणस्यैयधिकरणकत्वप्रतीतिवस्यन्तराऽ
देवात्मनेपदप्रतीतिलाभेनरागोरिति स्पष्टार्थमेव
सर्वत्राणामात्रप्रवृत्तिवोधनक्रमपूर्वविप्रतिषेधवो
धकमितिहनलक्षम आरणावकर्मकादित्यत्राहृस्य
तावच्छेदकावच्छेदेनविधेयान्वयस्यलोकव्युत्प
त्तिसिद्धत्वाऽरणायतावस्यात्त्वावच्छेदेनाकर्मकत्व

प्रतीत्याउ त्यंत्ताविहस्माते कर्म केष्ववप्रहृत्ते दर्शपत्तेरा
ज्ञेत्यादाव प्राप्तेः स्मराणविति किमदर्शयन्तिमवंभक्ताइति
भि वत्तप्रेक्ष्यमाणतनीय कहृत्या यांकर्मणांग्रहेठत्वा रोपा छेठ
भरायत्वाकृठमस्मैभवे भक्तैर्दर्शपत्ती त्यत्रस्मरण
कर्मानिष्प्रयोजकव्यापार स्त्रात्ताविषयीभवत्तमेव
रोमावेदितिकव्य पमेव स्मरणो यत्कर्मसकर्तृत्वमुक्तो।
कैवेत्याकांहृत्यायांप्रत्यासत्त्य पत्रात्मने पदंतत्रत्यर्थ
त्वा मातारि ग्रहणासत्वेनतथैव पर्थ्यात् सिग्रहणावे
पर्य्यवेतत्सत्वे प्रागुक्तम् वेदितव्यम् पत्र छंदवो
र्नित्यसाकांक्षत्वात् तत्र पालेपेसिद्धमहत्यापिव्यपर्ध्यासे

ग० स्तु० वेतिसंस्तवः इतिमन्युदेवविरचितोगलस्तवविचारे०
परि० नवमल परिष्कारः ॥ शिवायनमः
२४ संवत् १९८७ मा० प्र० २२ लि० साधुराम शर्म्मा जेहूरवा०

14